

ДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ СУБ'ЄКТІВ ПРОЦЕДУРИ МЕДІАЦІЇ ПРИ ВИРІШЕННІ ТРУДОВИХ СПОРІВ В УКРАЇНІ

У статті, на основі аналізу наукових поглядів вчених щодо тлумачення таких понять, як: «статус» та «правовий статус», запропоновано авторське тлумачення правового статусу суб'єктів процедури медіації при вирішенні трудових спорів в Україні. Констатовано, що відповідно до ключових принципів інституту медіації (зокрема рівності та рівноправності) працівник та роботодавець є рівними у своєму правовому статусі, про що яскраво свідчить перелік прав та обов'язків останніх.

Ключові слова: суб'єкт, статус, правовий статус, процедура медіації, трудовий спір, вирішення спору.

В статье, на основе анализа научных взглядов ученых относительно толкования таких понятий как «статус» и «правовой статус», предложено авторское толкование правового статуса субъектов процедуры медиации при разрешении трудовых споров в Украине. Констатируется, что в соответствии с ключевыми принципами института медиации (в частности равенства и равноправия) работник и работодатель равны в своем правовом статусе, о чем ярко свидетельствует перечень прав и обязанностей последних.

Ключевые слова: субъект, статус, правовой статус, процедура медиации, трудовой спор, решение спора.

The article, based on the analysis of scientific views of scholars on the interpretation of such concepts as "status" and "legal status", offers an author's interpretation of the legal status of the subjects of mediation in resolving labor disputes in Ukraine. It is stated that in accordance with the key principles of the institution of mediation (including equality and equality), the employee and the employer are equal in their legal status, as evidenced by the list of rights and responsibilities of the latter.

Keywords: subject, status, legal status, mediation procedure, labor dispute, dispute resolution.

Постановка проблеми. Досліджуючи проблеми теорії і практики запровадження інституту медіації у трудовому праві обов'язково слід звернути увагу на правовий статус суб'єктів медіації. Його дослідження має важливе практичне та теоретичне, адже він дає об'єктивну картину того яку роль відіграє кожен суб'єкт у відповідних відносинах. Можна із впевненістю констатувати, що основними суб'єктами медіації є: 1) сторони трудового спору (працівник та роботодавець), а також 2) медіатор. Дослідженню сутності та змісту правового статусу яких і буде присвячено представлене наукове дослідження.

Стан дослідження. Окремі проблемні питання, присвячені характеристиці правового статусу суб'єктів процедури медіації у своїх наукових працях розглядали: Г.М. Грабовська, Т.О. Подковенко, І.М. Дудник, М.І. Іншин, В.Л. Костюк, В.П. Мельник, А.М. Колот, О.М. Потопахіна, П.Д. Пилипенко, В.В. Філіпов, Є.Ю. Подорожній, Л.В. Могілевський та багато інших. Втім, незважаючи на чималу кількість наукових розробок, в юридичній літературі відсутні комплексні дослідження, присвячені сутності поняття правового статусу окреслених вище суб'єктів.

Саме тому метою статті є: надати авторське визначення поняття правового статусу суб'єктів процедури медіації при вирішенні трудових спорів в Україні

Виклад основного матеріалу. Статус, у найбільш його загальному розумінні вказує на положення когось або чогось у певній системі. Слово «статус» — латинського походження. У Давньому Римі цей термін означав стан, правове положення юридичної особи. З соціологічної точки зору наприкінці XIX століття англійський історик соціології Г. Мейн додав зазначеному поняттю нове звучання. На думку автора, соціальний статус — це соціальне положення людини в суспільстві [1]. Стосовно такого положення або позиції (статусу) С.О. Макєєва формулює ряд цікавих висновків [2]: по-перше, говорячи про статус, мають на увазі обсяг політичних та юридичних прав, обов'язків, можливостей, зафіксований, як правило, законодавчо, а в окремих випадках — у неписаних нормах і традиціях; по-друге, «становище в суспільстві» може бути відображене у термінах різних соціальних координат чи, як прийнято називати їх у соціології, вимірів: рівень доходу, рівень освіти, стать, етнічне походження (національність), місце в структурі влади. За статус може прийматися положення на шкалі тієї чи іншої ознаки. Оскільки дохід буває принаймні високим, середнім та низьким, то мати відповідний статус означає бути добре, посередньо чи низькооплачуваним робітником; по-третє, статус у соціології трактується як визнання й оцінка з боку інших індивідів чи певних формальних інстанцій. Престиж або повага та визнання є явищами соціально-психологічними, що безпосередньо пов'язані з усталеним стереотипним сприйняттям індивідів та груп, їхнього місця й значення в суспільстві [2].

Наведені вище позиції свідчать про те, що поняття «статус» перш за все носить соціальний характер, а тому дана наукова категорія дістала широкого дослідження саме з точки зору науки соціології. Поняття «статус» прийшло в соціологію з латинської мови. Цим словом у Стародавньому Римі позначали правовий стан особи. У наш час під поняттям "статус" розуміють соціальне становище людини у суспільстві. Соціальне становище — поняття набагато ширше, адже цим поняттям охоплюється і економічне становище людини (заможний рантьє, низькооплачуваний працівник), і його професійне становище (лікар, шофер), і політичне становище (член демократичної партії, безпартійний), і демографічні особливості людини (вік, стать). Виділяють чотири основних складових для описання поняття "статус": назва статусу (звичайно складається з одного слова: дівчина, офіцер, сестра та ін.); визначення статусу (описує суть статусу та його місце у суспільстві чи у конкретній групі. Наприклад, сантехнік — працівник, який виконує роботу, пов'язану із обслуговуванням водопровідних і каналізаційних мереж); зміст статусу — сукупність прав і обов'язків носія статусу; ранг статусу — місце певного статусу в соціальній ієрархії (високе, середнє, низьке; вище за одні статуси і нижче за інші) [3].

Відповідно до сучасного трактування, акцентує увагу В.М. Примуш, соціальний статус — це становище індивіда (або групи людей) у системі соціальних зв'язків і відносин, що обумовлюється її приналежністю до певної соціальної спільноти та визначає сукупність її прав та обов'язків. Статус людини формується різноманітними ознаками, серед яких є ті, які успадковуються — стать, етнічна приналежність, соціальне походження, а також ті, які людина здобуває завдяки власним зусиллям — освіта, професія, доходи тощо. Будь-яку людину можна охарактеризувати за допомогою певного статусного набору — це сукупність усіх статусів, що має дана людина. Але її положення у суспільстві визначає, так званий, головний статус. Якщо соціальний статус визначає місце індивіда в суспільстві, то — особистий його позицію в середовищі безпосередньо до оточуючих його людей. Особистий статус — це становище людини в малій (первинній) групі, що обумовлюється тим, як ставляться до нього оточуючі [4]. О. О. Грицанов та С. О. Радіонова пишуть, що соціальний статус — це положення індивіда або соціальної групи в соціальній системі, що визначається за рядом ознак, специфічних для даної системи (економічних, професійних, етнічних та інших) [5, с.663; 6]. Соціальні статуси, продовжують автори, як елемент соціальної організації суспільства складно скоординовані і ранжовані щодо панівної системи цінностей, що надає їм особливу значущість в громадській думці, престиж. Соціальний статус залежить від соціальних визначень реальності в цілому і сам є соціально визначеним, усвідомлюється особистістю як об'єкт орієнтації соціальної дії. Кожен соціальний статус — перш за все оцінка, домагаючись якої суб'єкт засвоює соціальні норми і уявлення, що фіксуються як запропонована цим положенням сукупність прав та обов'язків, реалізація яких формує соціальну роль [5, с.663; 6].

В.В. Вербець, О.А. Субот та Т.А. Христюк пишуть, що соціальний статус — це положення соціального суб'єкта в суспільстві, що передбачає для нього певні специфічні права і обов'язки, правила поведінки. Таким чином, соціальний статус визначає становище індивіда або соціальної групи стосовно інших індивідів і груп, яке визначається за соціально значущими для даної соціальної системи критеріями (економічними, політичними, соціально-правовими, професійно-кваліфікаційними тощо) [7]. Я.Г. Невідома доводить, що соціальний

статус особистості - це складне, багатопланове поняття, яке відображає єдність, взаємообумовленість і соціальну природу «внутрішнього» «зовнішнього» буття особистості і як носія свідомості, і як суб'єкта діяльності. Це, з одного боку, інтегративне утворення, яке вміщує в себе рівні розвитку індивіда в його цілісності, з іншого боку - це визначена лінія поведінки (система діяльності і спілкування, в контексті колективної діяльності, реалізація життєвих установок особистості). Статус особистості, підкреслює вчена, - це поняття, яке співвідноситься з поняттям соціальної ролі, яке показує місце людини в системі суспільних відносин і пріоритетну для особистості систему соціальних функцій, включаючи не лише атрибутивні, а й функціональні, оцінні (соціальний престиж) і нормативні ознаки. Соціальний статус, таким чином, найбільш повно розкриває не лише основні функції особистості як суб'єкта статусних відносин, а й успішність її діяльності в основних сферах індивідуального буття, яка нерозривно пов'язана з певним рівнем соціальних здібностей [8, с.220-221; 6].

В результаті аналізу поняття «соціальний статус особистості» О.Харченко (спираючись на класичні теорії соціального статусу) дійшов до таких висновків: 1) соціальний статус особистості є суспільно - усвідомленим легітимним інституціоналізованим еталоном поведінки індивіда в сучасному структурованому та ієрархізованому суспільстві, результатом досягнення конкретної позиції та реалізації певної соціальної ролі; водночас він є специфічною формою відображення соціальної структури суспільства та окремих інституцій, а також формою відтворення відповідних очікувань і домагань індивідів; 2) соціальний статус постає як наслідок руху у суспільно-рольовому та позиційному просторі, що спричинений дією об'єктивних і суб'єктивних факторів, універсальною взаємодією між організаційними регламентаціями та цілераціональною волею індивідів, спрямованою на самореалізацію та самоствердження; 3) інституційними механізмами стабільного суспільства, які здійснюють тестування, селекцію та розподіл індивідів в межах системи статусних відносин, забезпечуючи соціальну мобільність, здебільшого виступають сім'я, система освіти, професійні, політичні і громадські організації; 4) передумовою створення оптимальної системи статусних ієрархій в соціальній структурі, зокрема українського суспільства, є зведення до мінімуму суто формальних, адміністративно-бюрократичних методів роботи з людьми та посилення ролі морально-етичних, духовних чинників, які є важливими при формуванні справжньої, зрілої, висококультурної національної еліти – запоруки розвитку України в контексті світового цивілізованого співтовариства [9; 10].

Таким чином, соціальний статус це сукупність певних соціальних характеристик (елементів), які належать певному суб'єкту та тим самим відображають його положення у суспільстві. Відзначимо, що поняття правового статусу є похідним від соціального та відображає положення суб'єкта, але вже в межах конкретних правовідносин. Означений термін є одним із найбільш досліджених в юридичній літературі, що в свою чергу обумовило існування чималої кількості підходів до його трактування. Так, В.П. Васькевич доводить, що правовий статус особи є такою, яка притаманна саме людині. Вчений відмічає, що реальне становище людини в системі суспільних відносин, тобто фактичний соціальний статус, становить основу правового статусу. Саме право тільки закріплює таке положення, тобто здійснює юридичний оформлення фактичного становища індивіда, ставить його в законодавчі рамки. Іншими словами, соціальний і правовий статуси співвідносяться як зміст і форма. Таким чином, правовий статус являє собою сукупність прав, обов'язків, свобод і законних інтересів особистості, що визнаються і гарантуються державою. Саме визнання людини суб'єктом права, тобто наділення її право- та дієздатністю, дозволяє йому вступати у відповідні правовідносини і нести відповідальність за свої вчинки. Тобто, правовий статус – це збірна, акумульована категорія [11, с.93].

Цікавою видається точка зору С.О. Комарова, який наводить наступні основні риси правового статусу [12, с.149; 13]: права, свободи і обов'язки, що утворюють правовий статус, є рівними, кожна особистість (в межах свого статусу) має право на рівний захист з боку закону, незалежно від будь-яких обставин, юридичну можливість скористуватися наданими їй правами та виконати покладені на неї обов'язки; права, свободи та обов'язки особистості, зафіксовані в правових нормах, є найвищою цінністю, а їх визнання, дотримання і захист – головним обов'язком держави; права, свободи та обов'язки гарантовані в інтересах суспільства і держави, кожної особистості окремо; права, свободи та обов'язки особистості виступають як єдина система, яка поступово розширюється і поглиблюється; права, свободи і обов'язки є необхідною умовою та передумовою буття особистості, в певній мірі відображають природу держави; права, свободи та обов'язки, які входять в правовий статус особистості, характеризуються єдністю, що виявляється в їх соціально-економічному призначенні [12, с.149; 13].

М.Н. Марченко доводить, що правовий статус, будучи складовою частиною системи прав, виступає у якості відносно самостійного регулятора суспільних відносин. За допомогою правових установлень держава не прагне просто продублювати, відтворити в юридичній формі існуючу реальність. І в цьому немає ніякої суспільної потреби. Держава може лише впливати і неминуче впливає на соціальні процеси, у тому числі за допомогою правових установлень. Цей вплив може призвести і призводить до прогнозованих соціальних наслідків. При цьому держава здатна створювати ті або інші суспільні наслідки лише в певних межах і, головне, не сама по собі, не довільно, а тільки у взаємодії з іншими об'єктивними і суб'єктивними факторами суспільного життя. Тому було б невірним твердження, що держава дарує права і свободи, адже бути чи не бути тим або іншим з них врешті-решт залежить не тільки від держави. Водночас держава є одним з безумовних факторів, що визначають практичну наявність і реалізацію прав і свобод людини. Причому роль держави у системі факторів, які формують становище людини в суспільстві, практично завжди дуже висока, а залежно від конкретно-історичних умов може бути і вирішальною [14, с.267; 15].

Висновок. Отже, узагальнюючи наведені вище наукові позиції слід підсумувати, що правовий статус суб'єктів процедури медіації при вирішенні трудових спорів представляє собою сукупність законодавчо визначених елементів, які відображають положення суб'єкта у відповідних правовідносинах, а також координують та визначають вектор їх поведінки при вирішенні трудового спору. Такими ключовими елементами є: суб'єктивні права та юридичні обов'язки, правосуб'єктність, юридична відповідальність. При цьому необхідно відзначити, що відповідно до ключових принципів інституту медіації (зокрема рівності та рівноправності) працівник та роботодавець є рівними у своєму правовому статусі, про що яскраво свідчить перелік прав та обов'язків останніх.

Список використаних джерел:

1. Витрук Н. В. Статус личности в политической системе общества : политология / Н. В. Витрук. – М. : Дело, 1993. – 352 с.
2. Соціологія: Навч. посіб. / За ред. С.О. Макеева. 3-тє вид., стер. К.: Т-во "Знання", КОО, 2005. 455 с.
3. Танчин І. З. Соціологія [Електронний ресурс] : [навч. посіб.] / Танчин І. З. К.: Знання, 2008. 351 с.
4. Примуш М. В. Загальна соціологія : навч. посіб. Київ : Професіонал, 2004. 590 с.
5. Новейший философский словарь / Сост. А.А. Грицанов. Мн.: Изд. В.М. Скаун, 1998. 896 с.
6. Копняк М. А. Організаційно-правові засади забезпечення незалежності суддів апеляційних судів в Україні дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / М. А. Копняк ; кер. роботи В. В. Городовенко ; Львів. ун-т бізнесу та права. Львів, 2017. 201 с.
7. Вербець В. В, Субот О. А, Христюк Т. А. Соціологія: Навчальний посібник. К.: КОН-ДОР, 2009. 550 с.
8. Невідома Я. Г. Соціальний статус: сутність, структура та чинники детермінації / Я. Г. Невідома // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія «Психологічні науки» : зб. наук. пр. / за ред. : С. Д. Максименка., Н. О. Євдокимової. Миколаїв : МДУ, 2010. Вип. 5, т. 2. С. 217–222.
9. Марченко О.В. Соціальний статус особистості: структура, детермінанти розвитку та форми прояву. Автореф. дис... канд. філос. наук: 09.00.03 / О.В. Харченко; Ін-т вищої освіти АПН України. К., 2001 // Режим доступу: <http://disser.com.ua/contents/8829.html>
10. Фудорова О.М. Теорії соціального статусу: пізнавальні можливості і дослідницькі стратегії / Фудорова Олена Миколаївна // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. 2009. – №881. Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи. Вип. 24. С. 110–116.
11. Васильевич В. П. Гражданско-правовое регулирование отношений в области профессионального спорта : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Казань, 2006. 216 с.
12. Комаров С.А. Общая теория государства и права: Учебник. – М.: Юрист, 1998. 416с.
13. Петухов В. А. Організаційно-правові аспекти проходження практики та стажування в підрозділах МВС України : дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 / В. А. Петухов; Нац. ун-т внутр. справ. - Х., 2003. - 189 с. - укр
14. Общая теория государства и права / Отв. ред. М.Н. Марченко. М.: Зерцало, 2000. 416 с.
15. Іншин М.І. Проблеми правового регулювання праці державних службовців України: Дис. ... док. юрид. наук. Харків, 2005. 452 с.